

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
29. Sayı/Issue Aralık/December 2022
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

Araştırma Makalesi/ Research Article

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut510>

Bilinçdışının Labirentinde Dolaşan Bir Flanözün Romanı: Kozmik Komediya

The Novel of a Flanous Wandering in the Labyrinth of the Unconscious: Cosmic Comedy

Öz

Batı'da endüstri devrimiyle birlikte yoğun bir göç alan ve çehresi değişen kentlerin, işçi ve burjuva sınıfını oluşturmalarının yanı sıra hızla, çalışmaya ve değişime karşı çıkararak gezmeyi, yürümeyi, gözlemi ve yavaşlığı esas alan flaneur (flanör) gibi bir insan tipini de ortaya çıkardığı görülür. İlk kez Baudelaire'in kullandığı ve ardından Walter Benjamin'in geliştirdiği flanör kavramının, kentte kalabalıklar içerisinde gezerken düşünen, gözlem yapan, birikimini ve sanat eserleri üzerinden ortaya koyan kişiler olarak kullanılmasının bir sonucu olarak eril bir karşılığının bulunduğu ileri sürülür. Flanöre cinsiyetçi bağlamda yaklaşan anlayış ise kadının da kentte serbest bir şekilde gezebileceğini, gözlem yapabileceğini, bilgiye sahip olabileceğini ve birikimini eserlere taşıyabileceğini dile getirerek dişil bir anlamı olan flanöz figürünü açığa çıkarır. Bu anlamda Yıldız Ecevit'in Dante'nin *İlahi Komediya*'sından esinlenerek kurguladığı *Kozmik Komediya* (2021) adlı romanının, bir flanözün bilgiyi elde etmek ve varoluşunu anlamlandırmak amacıyla bilinçdışında çıktığı yolculuğu anlattığını söylemek mümkündür. Ecevit, romanda gezen, gözlemleyen, düşünen ve okuyan gibi niteliklerin eril bir kimlikte toplanmasına karşı çıkararak Dantel ismini verdiği bir kadın karakter üzerinden söz konusu eylemlere dişil bir kimliğin de sahip olduğunu gösterir. Dantel'in bilinçdışında yaptığı yolculuğu ile Batı ve Doğu'ya ait şair, yazar ve düşünürleri dikkate sunarak "bilginin romanı" nı yazdığını ileri sürer. Çalışmada ilk düzlemde, flaneur (flanör) ve flanöz hakkında bilgi verilecek, ardından da Dantel'in "cehennem", "araf" ve "cennet" olarak adlandırılan kurgusal mekânlarda karşılaştığı karakterler ile olan konuşmaları ve gözlemlerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Flanöz, flaneur (flanör), bilgi, bilinçdışı, Dante, yolculuk, varoluş.

Abstract

It is seen that the cities, which received intense immigration and changed appearance with the industrial revolution in the West, formed the working and bourgeois class, as well as a type of person like the flaneur, who opposed speed, work and change, based on traveling, walking, observation and slowness. It is claimed that the concept of flanör, which was used for the first time by Baudelaire and later developed by Walter Benjamin, has a masculine counterpart as a result of being used as people who think, observe, and reveal their knowledge and experience through works of art while walking around the city in crowds. Approaching flannel in a sexist context, on the other hand, reveals the flannel figure, which has a feminine meaning, by expressing that women can also freely wander around the city, observe, have knowledge and carry their knowledge into works. In this sense, it is possible to say that Yıldız Ecevit's novel *Cosmic Comedy* (2021), inspired by Dante's *Divine Comedy*, tells about the unconscious journey of a flanoise in order to acquire knowledge and make sense of his existence. Ecevit opposes the collection of acts such as wandering, observing, thinking and reading in a masculine identity in the novel, and shows that she also has a feminine identity through a female character she calls Lace. He claims that Lace wrote the "novel of knowledge" by taking into consideration the poets, writers and thinkers of the West and the East, with his unconscious journey. In the study, on the first level, information about flaneur (flaneur) and flaneous will be given, then the conversations and observations of Lace with the characters she encounters in fictional places called "hell", "purgatory" and "paradise" will be mentioned.

Keywords: Flanous, flaneur (flaneur), knowledge, unconscious, Dante, journey, existence.

Nilüfer İlhan*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Doç. Dr.
Yozgat Bozok Üniversitesi-Fen-Edebiyat
Fakültesi-Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Yozgat/Türkiye
E-mail: nilufer.ilhan@bozok.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6343-2220

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 06.11.2022

Kabul Tarihi: 21.11.2022

E-yayın Tarihi: 30.12.2022

Atıf/Citation:

İlhan, N. (2022). Bilinçdışının Labirentinde Dolaşan Bir Flanözün Romanı: Kozmik Komediya. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (29), s. 313-323.

Giriş

Batı'da Aydınlanma süreci ile ortaya çıkan ve ekonomi başta olmak üzere sosyal, siyasal ve kültürel olarak gündelik yaşam dinamiklerini köklü şekilde değiştiren endüstri devriminin, kentlerde yoğun bir göç hareketini başlattığı görülür. Endüstri devriminin kentlerde sanayiye yönelik iş imkânlarını üretmesi; taşradan göçü hızlandırdığı ve işçi sınıfının doğuşunu sağladığı gibi bir değişimi de beraberinde getirmesiyle toplumda para, çalışma ve tüketimin önem kazanmasına yol açar. Kentler, birbirinden farklı insan tipleri ile dolarken kalabalıkların ihtiyaçlarını gidermek için de sürekli bir yenilik ve değişimle karşı karşıya gelerek çehresini değiştirmeye başlar. Bu da geleneğin ve kutsalın gündelik yaşamda izlerinin silinmesine neden olur ve yeni zihinsel paradigmlar üreterek felsefe, sanat ve edebiyatta karşılığını bulmakta gecikmez. Bu anlamda yaşadığı Paris'in değişimine tanık olan ve modern yaşamın pratiklerini hem benimseyen hem de eleştiren Baudelaire, modernitenin çalışmak ve hızlı yaşamak gibi değerlerine karşı çıkan; cadde, sokak, alışveriş yerleri gibi kamusal mekânlarda aylak ve boş olarak gezen insan figürü için flaneure (flanör) kavramını ortaya atar. Baudelaire'in 1863 yılında *Le Figaro*'da yayımlanan "Modern Hayatın Ressamı" başlıklı yazısında geçen flanör sözcüğü, Fransızca 'flaner' (gezinmek, dolaşmak) eylemin aldığı ek (eur) ile eril bir karşılığı bulunur. Lauren Elkin ise flanör sözcüğünün, ilk kez 1585'te kullanıldığını, muhtemelen İskandinav dillerine özgü bir isim olan ve amaçsızca gezinen insan anlamına gelen "flana" kelimesinden ödünç alındığını, 1829 tarihli bir sözlükte ise flanörün hiçbir şey yapmayan ve aylaklıktan zevk alan erkek olarak tanımlandığını belirterek eril yönüne dikkat çeker (Elkin, 2018: 21). Paris'in cadde ve sokaklarını dolaşmaktan hoşlanan, marjinal insan tiplerini gözlemleyen ve onlarla birlikte olmaktan zevk alan Baudelaire için de flanör, bir kent gezginidir. Baudelaire, Paris'in endüstri devrimiyle birlikte kalabalıklaşması, kendini yenilemesi ve değişmesinin flanörün beslendiği önemli kaynak olduğunun altını çizer. Ona göre flanör, "en ücra köşelerine kadar metropolü arşınlar ve modern hayatın bütün görünüşlerini müthiş bir aşkla gözlemler, ayıklar ve hafızasının arşivine kaydeder. Kalabalıklarda barınır, kalabalıklarla nefes alıp verir, kalabalıklarla mest olur. Tebdil-i kıyafet gezer. Kimse onu fark etmez, o ise herkesi fark eder. İnsan sarrafıdır. Modern hayatın kahramanlarını o seçer. Bedenini arayan gezgin ruh misali, istediği zaman istediği kişiye geçirir" (Aktaran Artun, 2011: 33). Baudelaire'in flanör tipi üzerinde durduğu husus, kalabalıklar içinde kentte gezmenin ve gözlem yapmanın sıradan bir uğraş olmadığı, çok çeşitli insan figürlerinin tanınmasında etkin bir rol oynadığıdır.

Walter Benjamin ise *Pasajlar* isimli kitabında Baudelaire'in edebiyat alanında kullandığı flanörü, sosyolojik bir çerçevede yorumlamaya çalışır. Benjamin'e göre Baudelaire, bu kavramı aslında Poe'nin dedektif öykülerinde yer alan dedektiflerin görünmeden kalabalığı gözlemlemesi ve modern yaşama ait imgeleri ortaya koymasından esinlenerek geliştirir. Benjamin, modernitenin gündelik yaşama yansımalarının en çarpıcı şekilde görüldüğü yerler olarak alışveriş merkezlerinin olduğu pasajlardan söz ederken burada kaplumbağa hızı ile dolaşan insanların flanörde yavaşlığın esas alınmasına kaynaklık ettiğini belirtir (Benjamin, 2012: 148). Bu bağlamda flanör, tüketim odaklı mekânların başında yer alan pasajları, ağır adımlarla gezerken hem modernitenin imgelerini zihnine kaydeder hem de hızlanmak ve çalışmak gibi de modernitenin aslı unsurlarını benimsemeyip protest bir tavra sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla flanörün dünyası, ömrünü ilerleme fikrine ve maddî hesaplara adayan

burjuva sınıfının yergisi gibidir (Artun, 2011: 35). Flanörün pasajlar dışında cadde, sokak, cafe ve parklarda olan insanları gece ve gündüz gözlemlemesi, sürekli olarak kalabalıklara karışması ve yürüyerek kenti keşfetmesi de eril bir eylem olarak kabul görür. Hegemonik erkekliğin inşa edildiği toplumda, söz konusu eylemleri bir kadının yapamayacağı ve kadından flanörün olmayacağı düşüncesi ile karşılaşılır. Bu anlayışa göre, flanör bir kadını nesne gibi seyredirken seyredilen bir kadının ise bakışını erkeğe çevirmesi, ahlaki açıdan birtakım sorunlar getirecektir. Bu noktada 1831 yılında George Sand takma adını kullanarak erkek kıyafeti giyen, Paris sokaklarında yalnız dolaşan ve gözlem yapan bir kadın yazar, eril bir toplumun cinsiyete dayalı normlarına örtük bir flanöz kimliğinde karşı çıkar (Wolff, 1985: 41).

Almanca'da kadın kuaförü anlamına gelen "friseuse" ve masaj yapan kadın anlamındaki "masseur" gibi sözcüklerden türeyen flanöz, aşağı görülen meslekleri imlemesi ile olumsuz çağrışımları beraberinde getirir (Özsoy, 2012: 306). 19. asırda kadınların kamusal alanda tebdil-i kıyafet dışında yalnız gezmesine izin verilmediğini belirten Janet Wolff'e göre, bu çağda kadından flanör olması beklenmemektedir (1985: 47). Çünkü flanözün serbest bir şekilde kentin "karanlık", "iğrenilen" ve "kötü arka sokaklarında" dolaşması, "fahişe beden" algısının bu serbestlikle bağ kurulmasına yol açar. Wolff, kadınların kamusal alanda yavaş yavaş görünmeye başlanmasını ise moderniteyle birlikte iş hayatına atılmaları ve "tüketimin bir nesnesi" olarak alışveriş mağazalarına gitmeleriyle ilişkilendirir. Zamanla kadının tüketimin öznesi olarak görülmesi de kadından flanöz olunamayacağına dair bir düşüncenin ortaya atılmasına neden olur. Priscilla Parkhurst Ferguson'a göre de alışveriş yaparken sergilenen nesnelere karşı içindeki arzuyu bastıramayan kadının bakışı kamusal alandan nesnelere kayar. Oysaki flanözde esas olan nesnelere odaklanmak değil, kenti oluşturan farklı insan tipleri ve mekânları içine alan kalabalıkları gözlemleyerek kente bütüncül olarak yaklaşmaktır. (Ferguson, 2015: 27). Alışveriş yapan ve çalışma hayatına atılan kadınlarla birlikte, kamusal alanda kadının görünürlüğü artmaya başlar. Söz konusu kadınların öne çıkan özelliği ise erkeksi tavra sahip olmaları ile açıklanır (Wolff, 1985: 42). Bu noktada çalışmak dışında bir kadının sokaklarda yalnız başına dolaşırken dişil kimliğini öne çıkarmaması, ondan beklenen davranış modeline işaret eder. Buna karşılık feminizmin, kadın bedeni, kişiliği ve kimliğine dair getirdiği yorumların bedene özgürlük tanıyarak dişil yönünü ortaya çıkarmada aracılık ettiği görülür. Flanöz de tebdil-i kıyafete ihtiyaç duymadan şehrin cadde ve sokaklarını yalnız gezerek ve gözlem yaparak keşif yolcuğuna çıkar.

Toplumsal cinsiyet rollerinin egemen olduğu bir çevrede, kadının flanözlüğü pek de kabul görmezken onun entelektüel bir kimlik olarak da varlığını ortaya koymasını kolay olmamıştır. Feminizme göre tarihsel bir süreç içerisinde kadının bilgi ve bilimin uzağında tutulması, birçok disiplinin gelişiminde ismine yer verilmemesi, onun entelektüel bir kimlik edinmesinin yolunu güçleştirmiştir (Humm, 2002: 63). Çünkü hegemonik erkekliğin inşa ettiği geleneksel anlayış; kadını ve doğayı bilinmez, karanlık, kapalı bir alan olarak tanımlayıp keşfedilmesi ve evcilleştirilmesi gereken bir varlık olarak düşünüp bilginin cinsiyet amaçlı kullanılmasını hâkim kılmıştır: "Rasyonel bilgi arayışı, kendini doğaya karşı tanımlayan Batı kültürünün önemli bileşenlerinden birisi olmuştur. Bu arayış, birçok bakımdan kültürün doğayı dönüştürmesi veya aşmasıyla bir tu[tulabilir]. Rasyonel bilgi, doğa güçlerinin bir tür aşılması, dönüştürülmesi veya kontrol altına alınması olarak anlaşılmıştır. Buna karşılık, kadınsılık, rasyonel bilginin aştığı, tahakküm altına aldığı veya sadece geride bıraktığı şey ile eş tutulmuştur" (Lloyd,

2015: 23). İlk çağdan beri, kadın ve erkeğin biyolojik farklılığı, cinsiyet rollerinin doğmasına neden olurken bilimde de iki karşıt varlık olarak değerlendirilmeleri ile sonuçlanır. Pisagor'un karşıtlar tablosunda eril/dişil sınıflandırılması, sonraki bilimsel çalışmalarda iki cinsiyet arasındaki farkları ortaya koyarken erkeğin "akıl", kadının "duygu" ile kodlanmasını beraberinde getirerek bilginin akla sahip erkeğin dünyasına ait olduğu düşüncesine götürür. Aynı zamanda kadim öğretilerde, kadının erkekten sonra yaratılışının onun "eksik" ya da "ikincil" bir varlık olarak görülmesi, akıl ve bilgi düzleminden uzaklaştırılmasına neden olur: "Kadınlık ve erkeklik tanımları, kadınların entelektüel faaliyetlerini toplumsal cinsiyet aidiyeti yoluyla kısıtlamakta ve sınırlamaktadır" (Reis ve Özüm, 2017: 8). Nitekim Kant'ın da aydınlanmayı "akıl kullanma cesareti" olarak tanımlanmasında doğaya hükmeden, icat yapan ve keşifte bulunan erkek özneye seslendiği muhakkaktır. Bu noktada erkek özne, cinsiyetçi bakış açısına göre akıl, bilgi, bilinç, mantık, gerçekçi, kural, savaş ve şiddet gibi özellikler ile tanımlanırken kadın ise duygu, beden, karanlık, şefkat, romantik, hassaslık ve kırılganlık gibi özellikler ile ele alınır. Erkeğin bilgiyi elde etmek için çabalaması, varoluşsal sorunlar yaşaması, düşünen ve üreten bir varlık olarak kendini göstermesi, entelektüel olarak görülmesini beraberinde getirir. Bununla birlikte kadın yaşamının ise ev-eş-çocuk üçgeninde sınırlandırılması, akıl yerine bedenle tanımlanması ondan entelektüel bir çabanın beklenmediğini gösterir: "Kadınların kendilerine özgü bir entelektüel karaktere veya düşünme tarzına sahip oldukları fikri, feseî gelenek içinde pek yer almasa da" (Lloyd, 2015: 108) birkaç asırdır aldığı eğitimin ve okuduğu kitapların sonucu olarak değişmeye başlar. Bu çalışmada ise bir edebiyat eleştirmeni olan Yıldız Ecevit, bilgi romanı olarak adlandırdığı *Kozmik Komedya*'da (2021) bilinçdışında bir yolculuğa çıkarak flanöz bir tutum sergileyen Dantel isimli kadın karakterin bilgiyi elde etme sürecini anlatır. Ecevit, Dantel karakterinin hem flanözünü hem de entelektüelliğini öne çıkararak feminist bir bakış açısı ortaya koyar. Toplumsal cinsiyetçi rollere karşı çıkararak kadının tüketim odaklı bir varlık olarak görülmesine itiraz eder; varoluş sorunları yaşayan, kimliğini ve kişiliğini özgür iradesiyle kurgulayan bir birey olduğunu göstermeye çalışır. Karaktere Dantel ismini vermekle de Dante'nin *İlahi Komedyası*'na atıfta bulunduğu gibi toplumda dantel örmenin kadınsı bir eylem olarak düşünülmesinin aksine dantelliği, entelektüellikle özdeşleştirme yoluna giderek "dantel" ve "entel" kavramlarını bir kadın karakterde bir araya getirir.

Roman, "Cafe'de Prolog" adı verilen bir bölümle başlayıp; 1) cehennem ve katmanları, 2) araf ve katmanları, 3) cennet bölümüyle sona ermektedir. Bölümler; Dante'nin *İlahi Komedyası*'nda olduğu gibi yolculuğa çıkan bir karakterin orada karşılaştığı düşünür ve sanatkar kişilere dair gözlem ve konuşmalarını esas alır. Dante'nin çıktığı ezoterik yolculukta ona cehennem ve arafta Latin şair Vergilius'un, cennette de Beatrice'in rehberlik ettiği görülürken burada ise katmanlar değiştikçe daha çok rehberle karşılaşılır. Bir flanöz olarak karakterin yaptığı bu yolculuğu; somut bir kent ve mekân gezmesi olarak değil de bilinçdışında yer edinen kitapların, düşüncelerin/ideolojilerin ve filmlerin yahut bilgilerin onda adeta bir kent ya da mekân dönüşmesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Belli bir plan, mekân ve zaman ölçeği güdülmeden bir araya getirilen bilgilerin sunumu "insanlık tarihine ilişkin farklı zamanların düşünme biçimlerini yan yana getirir. Tarihsel, doğrusal bir çizgiyi izlemez. Anakronik bir biçimde kadim zamanlardan şimdiye özde olan, kaybolmamış, ortak

taşınan ya da değişmeyen değerleri, bulguları, verileri eşzamanlılıkla sergiler. Karşıtların çatışmasından çok karşıt olanların birbirini içerdiği, birbirine dolandığı haller içinde kurgulanır bilgi[ler]" (Susam, 2022: 267-268). Dantel'in sahip olduğu bu bilgiler, onun metinlerarasında çoklu okuma yaptığını ve çok sesliliğin gelişimine katkıda bulunarak bilinç düzeyinde bir farkındalık oluşturduğunu göz önüne getirir.

1) Flanözün İlk Durağı Olarak Cafe

Flanör/flanöz, kente ait mekânları yürüyerek ve kalabalığa karışarak kimliğini oluşturmaya çalışır. Kentin hız, para ve tüketim gibi aslı dinamiklerine sahip olmak yerine durmayı, yavaşlamayı yürümeyi ve etrafını gözlemlemeyi tercih eder. Okuduğu kitapların, dinlediği müziklerin ve izlediği filmlerin sağladığı bilgi çerçevesinde kentte yakaladığı unsurları imgeleme dönüştürür. Bu noktada Benjamin, flanörün/flanözün salt gözlem yapan biri olmadığını, gözleminin aynı zamanda sanatsal bir üretime katkıda bulunduğunun altını çizer. Kentteki cadde, sokak, bulvar, alışveriş merkezi ve cafeler onun bakış açısını etkileyen mekânların başında yer alır. Flanözün, bir cafede durup da etrafını gözlemlemesine esin kaynağı olarak Poe'nin *Kalabalıkların Adamı* başlıklı dedektif öyküsündeki bir kişinin verdiği ileri sürülür (Benjamin, 2012: 142). Bu kişi; insanların tavır, davranış, konuşma ve giyim-kuşamlarını inceleyerek yaşamlarına dair çıkarımda bulunur. Akşamın olmasıyla birlikte gün içinde gördüğü insan tiplerinin yerini, başka tiplere bırakmasının sonucu olarak farklı yaşam ve öykülerin de var olduğu gerçeğine ulaşır. Flanörün/flanözün bu gözlem ve farkındalık düzeyi, onu kalabalıklar içinde amaçsızca gezen insanlardan ayırarak entelektüel kişiliğine işaret eder. Baudelaire, flanörün/flanözün kalabalığa karışmasının "bir anlam arayışından" kaynaklandığını belirterek belli bir amacının olmasının altını çizer. Flanörün/flanözün kentte yaptığı gözlem ve incelemesi, kendisine dayatılan mutlak ikiliklere (birey-toplum, kadın-erkek, proletarya-burjuvazi, özne-nesne, akıl-duygu, bilim-ideoloji) inat, insanın karmaşık toplumsal ilişkilerini deneyimlemeyi esas alır (Çetinkaya, 2012: 23). Dolayısıyla bir kadın olarak flanöz, kendini ataerkil bir düzende yıllarca bakılan ve seyredilen nesne olmaktan kurtarıp tam tersine etrafına bakan ve gözlem yapan özne konumuna gelir.

Bugün flanör/flanöz, kentte yürüyen ve etrafına dikkatli bakan kişi olarak görülmenin yanı sıra, evinde dijital ağlarla zihinsel yolculuğa çıkan, iç dünyasına yönelerek bilinçdışında karşılaştığı kişi, olay ve durumlara dair yaptığı gözlemini de sunan bir figür şeklinde ortaya çıkar. Modern bireyin iç dünyasında yaptığı bu yolculuk, kişinin psikolojik düzeyde kimliğini arama çabası olarak yorumlanır (Moran, 2018: 223). Bu anlamda *Kozmik Komediya* romanı, Dantel adlı üniversite öğrencisi bir genç kızın cafede insanlara dair gözleminden başlayarak iç dünyasına yönelip orada karşılaştığı karakterler ile konuşmasına dayanır. *İlahi Komediya*'daki Vergilius ile Dante'nin cehennem yolculukları boyunca karşılaştıkları kişiler arasında yer alan filozoflar, şairler, politikacılar, din adamları, kraliçeler, ünlü kadınlar, papalar, kardinaler, imparatorlar ve Floransa'nın ünlü kişileri gibi karakterlerin benzeri *Kozmik Komediya*'da da görülür. Romanda kalabalık içinde yürüyen Dantel, "alışılmış maddesel gösterişin dışında bir görünümü ile" (Ecevit, 2021: 13) cafeden içeri girer ve verdiği sipariş gelene kadar etrafını gözlemler. Cafedeki bir adamı Karl Marx'a, başka bir adamı da Mozart'a benzetirken okuduğu kitaplar ve dinlediği müzikler hakkında bilinçdışında olan bilgileri açığa çıkarırken "kurgusal bir evren" kurar. Mozart'la ilgili okuduğu bir kitabın yazarının cafede Mozart'ın hangi bestesinin dinlenebileceği ve insanlara dair gözlem yapmada etkin olduğunu hatırlaması müziğin de flanör açısından önemini açığa çıkarır.

Dantel de tıpkı *Kalabalıkların Adamı*'ndaki dedektif gibi müzikten aldığı ilhamla cafedeki insanların yaşamına yönelik hayal kurar: "Yazarın önerisi üzerine devreye soktuğu müzik sanki insanları, devinimleri, nesnelere ele geçirmiş, piyano tuşlarının inip kalkmasıyla oluşan her ses, Dantel'in göz erimi içinde canlı cansız ne varsa hepsinin üstüne bir an dokunarak onları o farklı boyutun renkleriyle boyuyor, sonra da karşı masadaki Mozart burunlu adamın ilişkide olduğunu düşündüğü o zaman ötesi yerlere doğru süzülüyordu" (Ecevit, 2021: 14-15). Dantel'in Mozart burunlu adama dair zihninde onun bir "varoluş sancısı" çektiğini geçirmesi, aslında kendisinin varlığa dair sorularını ele verir. Yaşamın ve varoluşun anlamını "[a]caba bu yaşam yolu denilenin nemenem bir şey olduğunu ben kimim, nereden geldim, nereye gidiyorum türünden felsefi sorular eşliğinde irdelemiş miydi Mozart burunlu adam? Bu yolun bir rotası var mıydı? Rotayı çizen kimdi? Tanrı mıydı? Kendisine böyle berbat bir rota çizen Tanrı neden uğraşıyordu onunla? Belki de bu yolculuğun rotası falan yoktu da her şey rastlantısal olarak geliyordu. Peki anlam: o ne olacaktı? O zaman anlam ve amaç içermeyen ve yalnızca ölümün olduğu bu dünyaya, bu iğrenç çabanın bataklığına Samuel Beckett'in sefil kurmaca insanları gibi fırlatılıp atılmış mıydı" (Ecevit, 2021: 15) sorularıyla bulmaya çalışan Dantel, bir yolculuğa çıkacağına işaretini verir gibidir. Dantel, etrafındaki insanlara dair yorum yaparken onların giyimi, kuşamı, eğitimi ya da gündelik yaşamlarında yer alan unsurlar üzerinden değil okuduğu kitaplarla aklında yer edinen cümleler üzerinden bağlantı kurmaya çalışır.

Dantel'in cafedeki insanlara baktıkça zihninden geçen okumaları ortaya dökmesi karnavalesk bir durum oluşturur. At kuyruklu adamı, Hamlet ile özdeşleştirirken sinemada izlediği Hamlet oyuncularını da zihninden geçirir: "Flanörün anlattıkları metinsel anlamda karnavalesk bir dünyanın kapılarını aralar. İzlenimleri; çevre ve görünüm, deneyim ve hafıza, algı ve birikim arasındaki ilişkinin yansımasıdır" (Tandaçgüneş, 2012: 106). Dantel, Hamlet'ten hareketle varoluşu sorgularken yüz yıllar boyunca bu zihinsel eylemin erkek ile ilişkilendirildiğini ve diğer taraftan da kimi erkeğin yaşamın anlamını salt futbolda bulduğunu düşünerek erkeği bilgi, ciddiyet ve mantık ile özdeşleştiren anlayışı eleştirir. "Yaşamın anlamı nedir?" sorusunun cevabının bile toplumsal cinsiyet kodların belirlediği kalıplara göre verildiğine yıllarca tanık olur. Öyle ki kadınlar için yaşamın anlamının evlilik ve çocukta kendine yer bulduğunu gözlemler. Dantel ise cafedeki insanları izlerken toplumun kendine dayattığı rolleri yerine getirmenin değil öncelikli olarak "ben kimim" gibi varoluşsal bir sorunun cevabını "labirentlerle dolu yolda" bulmanın peşine düşer. Rasyonalist değerleri olan eğitim sürecinden geçer ve "kırmızı bir fonda haykıran" siyasi düşünceleri onun Marksist bir düşünceyi benimsediğini gösterir. Etrafını da bu anlayışla gözlemleyen Dantel, at kuyruklu adam ve MarxSakallı adını verdiği bir adamın da "varoluş sancısı" çektiğini düşünerek zihnindeki imgelemi bu iki kişiye aktarır. Okyanusa benzettiği iç dünyasına daldıkça okyanusun yerleşik sakini olarak gördüğü Henri Bergson'u, Suriyeli bir kadının baktığı kahve falı ile de Jung'u anımsar. Dantel'in etrafındaki konuşmalar, nesnelere, müzikler onun bilinçdışını ortaya çıkaran unsurlar olarak yer alır. Gözlemediği insanları bilinçdışına, bilinçdışındakileri ise bilincine yansıtarak zihinsel bir yolculuğu başlatır: "Yirmi birinci yüzyılda varoluş savaşçılığına soyunmuş birinin, yalnızca "kendi olmak" adına kalıplaşmış toplumsal önyargılarla savaşıp kişisel özgürlüğünün zaferini ilan etmesinin yeterli olmadığını bilmesi bu yolda önkoşuldu. Savaş alanı, ortak bilinçaltına doğru derinleşiyor" (Ecevit, 2021: 23). Dantel' de bilinçdışı

yahut ezoterik bir yolculuk düşüncesi Dante'yi anımsatır. Dante nasıl ki cehennem, araf ve cenneti kendi bakış açısı ve ait olduğu toplumun değerlerine göre inşa etmişse Dantel de okuduğu ve gözlemlediklerinin kendine kattığı değerler noktasında kentin mekânlarını gezen flanöz gibi iç dünyasında bir "arayış yolculuğuna" çıkar. Mevlana'nın "Ne yöne gidersen git, doğu, batı, kuzey ya da güney, çıktığın her yolculuğu kendi içine bir gezi olarak düşün. Kendi içine yolculuk yapan kişi dünyayı dolaşır diyordu bilge kişi" (Ecevit, 2021: 33) sözlerini kendine rehber edinir.

2) Cehennemde Yolculuk

Dante'nin *İlahi Komedya*'sında şairin cehennemin katmanlarına doğru çıktığı yolculuğun benzeri Dantel'de "dünya cehennemi", "toplum ve ben cehennemi", "Kafkaesk cehennem", "ego cehennemi" olmak üzere imgesel dört katmanlı bir yolculukla gerçekleşir. Bu ezoterik yolculuğun esasını Dantel'in okuduğu kitaplardaki yazarların insana, topluma ve kendi "ben"lerine bakışı; onun bilinçdışında yer edinmesi sonucuna götürür. Dantel, bilinçdışını dökerek ya da bilinçdışında yürüyerek kendi iç dünyasında bir flanözün kentte yaptığı yolculukları anımsatır. Dantel için bu iç yolculuğa çıkmanın amacı "dış dünya canımı acıtmaya başlayınca iç dünyaya ya da kitapların evrenine kaçmak gelenek oldu" (Ecevit, 2021: 78) sözlerinde açığa çıkar. Flanözün yürümesinde ve kenti gözlemlemesinde yalnızlık esas iken Dantel'in cehennem yolculuğunda MarxSakallı ona rehberlik ederek hem Marksist bir ideolojinin benimsendiğine hem de dünyanın niçin cehenneme çevrildiği sorusunun Marksist bir bakış açısıyla cevabının ortaya konduğuna dikkat çekilir. MarxSakallı ve Dantel'in karşılaşması mekân gezmelerinden değil de soru cevap şeklinde ilerleyen konuşmalardan oluşmakla "düşünce turu" düzleminde ilerler. MarxSakallı'nın Dantel'e "Cafe'de beni imgeleminde sen yarattın. Sen istediğin için, senin kurgun gereği düşüncelerini okuyabiliyordum" (Ecevit, 2021: 56) sözleri kentin her ayrıntısını bilen flanözdeki gibi Dantel'in de Marksist ideolojiyi her yönüyle bildiğini açığa çıkarır. MarxSakallı üzerinden dünyadaki sömürü düzeni, tüketim çılgınlığı, Batı'nın tarih boyunca yaptığı soykırımlar, Afrika'dan Amerika'ya köle olarak getirilen siyahiler, Müslüman coğrafyada yapılan katliamlar gibi konular Dantel'in bilinçdışında yer edinir. Söz konusu olaylar, soyut şekilde insan zihninde düşünülen cehennemin, insan eliyle bu dünyada somut bir karşılık bulunduğunu ortaya koyar.

Dantel, MarxSakallı'nın yanından ayrıldıktan sonra yürümeye başlar ve oturduğu bir bankta Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar* isimli romanındaki karakter ile karşılaşır. Karakter "[b]ana Yeraltı Adamı diyebilirsiniz dedi. Çevrenizdeki insanları Cafe'den beri görünümüne, davranışlarına uygun tanımlarla adlandırmaktan hoşlandığınızı farkındayım. İsmimin zaten önemi yok" (Ecevit, 2021: 91) diyerek bir flanöz olan Dantel'in cafede insanları gözlemlerken kurguladığı imgelem çerçevesinde onlara anlam yüklediğinin altını çizer. Dantel, MarxSakallı ile konuşmasında sistemlerin dünyayı cehenneme çevirmesine tanık olurken Yeraltı Adamı ile konuşmasında ise toplumla uyum sağlayamayan, normalleşme sorunu yaşayan ve tutunamayan "benlerin" iç dünyalarında yaşadıkları çatışmaların ona gerçek dünyada cehennemi yaşattıklarını görür. Yeraltı Adamı, toplumla nasıl bir sorun yaşadığını "mekânı olan Dostoyevski sayfalarından" örnekle cevap vermekle flanözün mekânının kitap sayfaları olduğunu belirtir. Dantel, Yeraltı Adamı ile konuşmalarının ardından parkta karşılaştığı buzdan heykelleri gözlemleyip onlara dair çıkarımda bulunmakla flanözün kentte yaptığı gözlemler ile özdeşleşir. İmgesel bir gözlemi içinde barındıran buzdan heykeller ile yaşamı tek düze yaşayan ve toplumun belirlediği kalıplara uyan insan tipleri

verilmek istenir. Dantel için aslında toplumun insanlardaki farklılıkları yok ederek tek tipleştirmeye çalışması iç dünyalarında cehennem yaşanmasına neden olur. Yalnızlık, yabancılaşma, iletişimsizlik, bunalım, uyumsuzluk, tükenmişlik ve karamsarlık insanın iç dünyasındaki cehennem durakları olarak yer alır. Dantel'in bu kavramların birçoğunu yaşamında gösteren Schopenhauere ve Tezer Özlü ile karşılaşması, onların kitaplarını okuduğunun ve bilinçdışında bu kitapların kendinde bıraktığı izleri dışarıya çıkarmak istediğine kanıttır. Dantel, bu isimlerden etkilenerek iç dünyasına yöneldiğinde toplumun bir kadın olarak ondan beklentilerini düşünür ve bu cinsiyetçi yaklaşımın iç dünyasında oluşturduğu gerginliği açığa çıkarır. Yaşadığı toplumun cinsiyetçi davranış modellerini sorgulama yoluna giderken kadın-erkek ilişkisi bağlamında düşüncelerini ortaya koyan isimlerini hatırlayarak yolculuğunu toplum-ben ilişkisi şeklinde devam ettirir (Ecevit, 2021: 112-115).

Dantel parktan ayrılıp da kenarı buzlarla çevrili bir göl kenarına geldiğinde ise doğanın soğuk, ıssız ve sessiz atmosferi ile karşılaşır. Bu atmosferin onda cehennem duygusu uyandırmasının ardından Franz Kafka'yı yanı başında bulur. Kafka'nın metinlerinde ele aldığı huzursuzluğu, korkuyu, tuhaflığı ve umutsuzluğu doğanın çıplaklığı bütünleştirir. Kafka'yla karşılaşmasında onun kitaplarında okuyup bilinçdışına attığı konuları dışarıya yansıtır. Kafka ile et yemek, hayvanların katli, ölüm, intihar, yabancılaşma, anlam yitimi, baba-oğul çatışması ve korkular üzerine konuşarak Kafka metinlerini mekâna dönüştürüp bir gezintiye çıkar. "Grotesk söylem" ve "gotik atmosferiyle" Kafka metinlerindeki, aydınlanmanın oluşturduğu maddi ilerleme ve sonrasında gelen makineleşmenin insanın benliğinde yıkıma ve tükenişe neden olarak yaşamı bir cehenneme çevirmesini ele alır. Kafka'nın üzerinde durduğu konular, Samuel Beckett'in Molloy adlı roman karakterinin burada görünmesi ile devam eder. Absürt ve nihilist bir karakter olan Molloy'u karakterine uygun konuşturan Dantel, onun kendisine söylediği "Demek sen Dante'ye öykündün, cennet cehennem dolaşmaya çıktın, ha? Aslında bu yolculukta kendini arıyormuşsun, öyle mi?.. Ben sizi tutmayım, kimlik dediğin kaçır gider sonra, koşun peşinden, iyi arayın, kaçırmayın" (Ecevit, 2021: 164-165) cümlelerindeki ironiyi sezmemekte gecikmez.

Dantel, Kafka ile olan metinlerarası yolculuğunu tamamladıktan sonra saatlerce yürür. Dantel için yürümek bedenini hissetmenin yanı sıra bilinçdışında var olan bilgilerin yüzeye çıkmasını ve düşüncelerin hareketli bir görünüme sahip olmasını sağlar. Yürümek kendi içine yoğunlaşmasını, yaşamın telaşı ve hızına karşı duraklamasını da beraberinde getirir: "Çağdaş dünya bağlamında yürümek bir nostalji ya da direniş biçimini akla getirir. Zamanın ve yerin tadını çıkarma olan yürüyüş bir kaçış, modernliğe bir [itirazdır]" (Breton, 2008: 14). Dantel, yürüye yürüye "ego cehennemi"ne gelir ve egonun dizginlenemediği takdirde dünyanın cehenneme nasıl çevrildiğini Hitler üzerinde görür. Ayrıca ego üzerine kitaplar yazan Erich Fromm'da burada hatırlanarak siyaset, psikolojik bir tahlile yerini bırakır. Hitler'in bataklığa saplanınca onu kurtarmaya bir Yahudi (Erich Fromm), Marksist (MarxSakallı) ve bir kadının (Dantel) yardımına koşması kent yaşamının dinamiklerinden olan karnavalesk bir ortam görüntüsü verir: "Karnaval, insanlar tarafından seyredilen bir gösteri değildir; insanlar onun içinde yaşarlar. Herkes ona katılır, zira karnaval fikrinin kendisi bütün insanları kucaklar. Karnavalın evrensel bir ruhu vardır; o, tüm dünyanın, yeniden hayat buluşunun, yenilenişinin herkesin katıldığı özel bir durumudur" (Bahtin, 2005: 33-34).

Burada, birbirinden farklı kimlikler ve düşünceler hiyerarşik bir üstünlüğe dayanmadan yan yana gelirler.

3) Arafta Yolculuk:

Flanöz olarak Dantel'in kentte değil de bilinçdışının labirentlerinde yürümesi onu deniz kenarına getirerek ezoterik yolculuğunda ikinci durağı oluşturan arafla karşı kaşıya getirir. Bu bölümde, insan ile evren arasındaki ilişkiyi ve gizemi çözmede bilginin/bilimin sağladığı ya da yetersiz olduğu, arada kaldığı durumlar söz konusu edilir. Dantel için bilgiyi elde etmek insanın bulunduğu çevreden, kalıptan ve normlardan çıkması demektir. Bu da Tevrat'ta bilgi ağacının yasak meyvesini yiyerek cennetten kovulan ve dünyaya gelip de yaşamın her türlü zorluğuyla karşılaşan insanın "ben olma" sürecini anımsatır. Tarih boyunca bilgi de insanı hem iç hem de dış dünyasında bir yolculuğa çıkararak Hegel'in deyişiyle bilinç düzeyinin yükselmesine ve insanın bir tarih oluşturmaya katkıda bulunur (Bumin, 1998: 28). Dantel'in de bilinçdışında yaptığı bu yolculuklar, aslında bilgiyi elde ettikten sonra bakış açısının nasıl değiştiğine, kimliği ve kişiliğine nasıl etki ettiğine işaret eder. Bilgiye sahip olmayı da toplumsal cinsiyetçi bağlamda değerlendiren Dantel, asırlar boyunca erkek ile özdeşleşen bilginin kadınlardan "esirgenip" kadını salt ev-aile-çocuk üçgeni ile sınırlamanın üzerinde durur. Bu bağlamda gerek dijital ortamdan gerekse kitaplardan ve filmlerden bilgiyi elde ederek "varoluş sancısı" çeken ve entelektüel bir kimliğe sahip olan Dantel, farkındalık düzeyinin oluştuğunu göz önüne serer: "Dantel, uzun yıllar boyunca iyi eğitilmiş entelektüel özellikler taşıyan insanların çoğu gibi olaylara rasyonalist gözlüklerle bakmayı kimliğine uygun bulmuştu" (Ecevit, 2021: 381). Burada ise bilinçdışında yer edinen Aoran Schwartz, Che Guevare, Atkuyruklu (kurgu karakter), Kaku'ya Benzeyen Adam, Papageno ve KibeleKadın gibi karakterler ile karşılaşması, onların düşüncelerinin dikkate sunulmasına katkıda bulunduğu gibi bu durum kentin her mekânını ve alanını bilen bir flanözün yönünü, bilginin kentlerine çevirmesi olarak da görülebilir. Dantel, bilginin peşinden koşarak cinsiyetçi normların egemen olduğu bir toplumda, kadını tüketim nesnesi olarak gören bir anlayışın da dışına çıktığını ortaya koyar. Nitekim Papageno bilgiyi elde eden Dantel'in yolculuğunun nereye gideceğinin belirsizliğini "Yalnızca bir arayış içindesin. Belki yolun sonunda bütünleşebilecek öyle bir şey yakalarsın, onu bilemem. Onlarla tek ortak yönün kimlik arayışın. Onda da pek organize olmuş sayılmazsın, nereye varacağın meşhul. Üstelik birlikte yol almaya çalıştığımız bu ezoterik alanda edinmek için çırpınıp durduğun bu bilgiler ne işine yarayacak, onu da bilmiyorum" (Ecevit, 2021: 402) sözleriyle vurgulayarak bilginin öncelikle insanı bulunduğu yerden alıp sonrasında arafta bir yerde bırakacağını sezdirir.

4) Cennette Yolculuk:

Dante'nin *İlahi Komedya* adlı eserinde cennet yolculuğunun geniş hacmine karşı Dantel'in "kozmetik bir senfoni" ve "benlerin biçimden biçime girdiği" şeklinde tanımladığı ezoterik yolculuğunun son kısmını oluşturan cennet kısmı ise 11 sayfalık anlatımla küçük bir hacme sahiptir. Ayrıca Dante'ye cennette Beatrice rehberlik ederken burada Dantel'in rehberinin olmadığı görülür. Dantel için cennet, okuduğu kitap yazarlarının ve entelektüellerin hayal dünyasında bir araya geldiği yerdir, burası bilgiyle beslenmiş bilincin ürünü olarak varlık bulur. Cehennemi nasıl ki insanın hırsı, egosu, korkusu, kını ve nefreti oluşturuyorsa, cenneti de insanın iyi ve güzele dair düşünceleri ile eylemleri oluşturur: "Cennet bir oluşum: bilgiyle, zekâyla, bilinçle, ruhla

ve sevgiyle yoğrulmuş bir oluşum” (Ecevit, 2021: 217). Birbirinden farklı düşünceleri, ideolojileri, bakış açılarını yemek sofrası etrafında toplayan Dantel, bilgi ile elde ettiği hazzın ona cenneti yaşattığını göstermiş olur: “Cafeden bu yana Dantel’in yolculuğuna eşlik etmiş, sohbet katılmış, alıntılanmış, metnin bir yerinde boy göstermiş, bir bağlamda adı geçmiş ne kadar yazar, şair, müzisyen, ressam, oyuncu, rejisör, filozof, bilim insanı, şaman, devlet insanı, rehber, kurmaca kişi: hepsi evet hepsi orada koyu bir sohbetin içine dalmışlardı” (Ecevit, 2021: 518). Cennetin yeşil imgesinden de faydalanan Dantel, çocukluğuna giderek bu dünyada insanın cennetinin neler olabileceğini gösterir. “Nostaljik geçmiş zaman tahayyülü”ne dayanan cennet düşü ile insanın yaşama yüklediği anlamların ona mutluluğu vadettiği gibi yaşamın cehenneme çevrilmesinde de etkin bir rol oynadığını duyumsatır. Dolayısıyla Dantel, insanların özlem duydukları cennet düşününün birbirinden farklı olmasının çatışmayı, karmaşayı ve savaşı kaçınılmaz kıldığını ima ederken bu düşün kimisi için bu dünyayı cennete kimisi için de cehenneme dönüştürdüğünü göstermiş olur.

Sonuç

Yıldız Ecevit’in Dante’nin *İlahi Komedyası*’ndan esinlenerek kurguladığı *Kozmik Komedya* romanı, ana karakter Dantel’in “cehennem”, “araf” ve “cennet” olmak üzere bilinçdışında bir flanöz olarak yaptığı ezoterik bir yolculuğu anlatır. Üniversiteli entelektüel bir öğrenci olan Dantel, bilinçdışına eğilerek modernitenin dayattığı makineleşmeye, hıza ve çalışma hayatına karşı yavaşlayarak, durarak ve yürüyerek bireysel eylemlerini gerçekleştirir. Bilinçdışında karşılaştığı edebiyat, sanat ve felsefe dünyasına ait karakterler ile okuduğu kitapların, izlediği filmlerin ve takip ettiği düşünce sistemlerinin neler olduğunu ortaya koyar. Cehennem katmanında, insanın dünyayı cehenneme nasıl çevirdiğini gözlemlerken bunalan, yalnızlaşan ve tutunamayan insanın da cehennemi iç dünyasında yaşadığına tanık olur. Araf bölümünde, bilgi ve bilimin insana kendisi ve dünyayı yorumlamada katkı sunduğu gibi yetersiz kaldığı alanları da görür. Dantel, romanın hacim olarak en kısa bölümünü oluşturan cennet kısmında ise farklı görüş ve düşüncelere sahip ünlü isimleri bir masa etrafında buluşturup karnavalesk bir görüntü sunarken bilincin, bilginin, iyiliğin ve güzelliğin cenneti oluşturduğuna dikkat kesilir.

Sonuç olarak varoluş kaygısı yaşayarak kendini bulmak ve kimliğini inşa etmek amacıyla “cehennem”, “araf” ve “cennet”te yolculuğa çıkan Dantel, bu eylemiyle toplumsal cinsiyet rollerinin egemen olduğu bir çevreye karşı eleştirel bir yaklaşım sergiler. Bilinçdışını ortaya dökmekle de kadının toplumsal davranış kalıpları içinde şekillenen kişiliği ve kimliğinin oluşmasına farklı bakış açısı getirmek ve “kendi olmak” için verilen bir çabanın peşine düşer.

Kaynakça

- Artun, A. (2011). Sunuş: Baudelaire’de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm. *Charles Baudelaire: Modern Hayatın Ressamı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bahtin, M. (2005). *Rabelais ve Dünyası*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (2012). *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Breton, D. (2008). *Yürümeye Övgü*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bumin, T. (1998). *Hegel: Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ecevit, Y. (2021). *Kozmik Komedya*. İstanbul: Everest Yayınları.

- Çetinkaya, H. (2012). Devletsiz Düşünce. *Flanör Düşünce*, (Der: Hüseyin Köse). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Elkin, L. (2018). *Flanöz: Şehirde Yürüyen Kadınlar*. İstanbul: Nebula Yayınları.
- Ferguson, P. P. (2015). The flaneur on and off the streets of Paris. In Keith Tester (Ed.), *The Flâneur*. London and New York: Routledge.
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Lloyd, G. (2015). *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Moran, B. (2018). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özsoy, D. (2012). Bir Flâneuseün Portresi: George Sand. *Flanör Düşünce*, (Der: Hüseyin Köse). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Reis, H.-ÖZÜM, A. (2017), *İngiliz Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Susam, A. (2022). Varışsız Bir Süreklilikte Kozmik Komedi. *Mesafeyi Aramak: 2010'lu Yılların Romanları Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wolff, J. (1985). The Invisible Flâneuse: Women and The Literature of Modernity. *Theory, Culture and Society*, 2 (3), s. 34-50.
- Tandaçgüneş, N. (2012). Kent Kültüründe Modernizm ve Sonrası: Gözlemleyen Özne Olarak Flanörü Yeniden Okumak. *Flanör Düşünce* (Der: Hüseyin Köse), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.